

Ольга КНЕЙСЛЕР

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ГРАФІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СТРУКТУРИ ПЕРЕСТРАХУВАЛЬНОГО РИНКУ

Досліджено науково-методичні підходи до ідентифікації структури перестраховального ринку. За допомогою кластерного аналізу проаналізовано інституційне середовище вітчизняного ринку перестраховання та визначено його фірмову структуру. Наведено графічну інтерпретацію структури ринку з певним сегментуванням позицій його учасників.

Для вітчизняного ринку перестраховання характерна значна кількість учасників, між якими триває суперництво та конкурентна боротьба за збереження або поліпшення ринкової позиції, підвищення рівня конкурентоспроможності та якості перестраховальних послуг, збільшення спектру конкурентних переваг і домінування на ринку. За таких умов актуалізуються питання визначення взаємозв'язку між поведінкою перестраховиків та структурою ринку перестраховання, який впливає на результативність його функціонування; потребують розробки й удосконалення науково-методичні підходи до ідентифікації структури перестраховального ринку та її графічної інтерпретації з певним сегментуванням позицій перестраховиків, їх приналежності до тієї чи іншої групи.

Зазначимо, що дослідження проблем взаємовідносин між фірмами на ринку були і залишаються актуальними дотепер, зазнаючи певних змін в умовах економічних трансформацій. Крім того, з розвитком економічної думки еволюціонували методологічні підходи до вивчення поведінки учасників ринку в межах її взаємодії з ринковою структурою і ефективністю, що висвітлено у працях зарубіжних і вітчизняних науковців: Дж. Бейна, Е. Мейсона, А. Ігнатюк, М. Пор-

тера, В. Трохименко, Ф. Шерера. Водночас відсутні наукові доробки, присвячені розгляду науково-методичних і методологічних підходів до ідентифікації структури ринку перестраховання та їх практичного застосування в сучасних реаліях.

Метою статті є дослідження науково-методичних засад структурування перестраховального ринку та розробка практичних рекомендацій щодо ідентифікації його структури із сегментуванням позицій учасників.

Заслуговує на увагу запропонована науковцями гарвардської школи Дж. Бейном, Е. Мейсоном парадигма під назвою "структура – поведінка – результат", що передбачала прямий взаємозв'язок між трьома елементами, відповідно до якого ринкова структура визначає типи поведінки агентів ринку, які породжують певний результат його функціонування [1; 2]. Як стверджує А. І. Ігнатюк, "...поведінка залежить від структури відповідного ринку, що характеризується чисельністю й розподілом продавців і покупців, рівнем диференціації, наявністю або відсутністю бар'єрів входу на нього нових фірм, рівнем вертикальної інтеграції підприємств, ступенем диверсифікації виробництва фірм" [3, 30].

У другій половині ХХ століття парадигму “структура – поведінка – результат” було удосконалено шляхом розширення і доповнення її складових двома елементами: базовими умовами формування структури ринку; інструментами державної політики [3, 28–30; 4, 403–418; 5, 58–68]. Разом з цим такий методологічний підхід до аналізу ринків зазнавав критики з боку багатьох дослідників ринкових відносин, що було пов’язано, передусім, з неоднозначними поглядами на розуміння ринкової результативності, впливу держави на функціонування ринку, існування монопольної влади фірми. Скажімо, представники чиказької школи (М. Фрідман, Дж. Стіглер) вважали, що монопольна влада фірми суперечить розвитку конкуренції на ринку, тоді як австрійські економісти (Ф. Хаєк, О. Моргенштерн) були переконані, що монополія влади на ринку стимулює виробництво, сприяючи інноваційним зрушенням. Водночас, на переконання австрійських науковців, взаємозв’язок елементів у базовій парадигмі є статичним, а отже, не передбачав динамічного процесу, спрямованого на відкриття нових можливостей використання наявних ресурсів.

Прихильником цієї позиції є В. Трохименко, яка зазначає, що саме в цій науковій парадигмі найчіткіше простежується концептуальний підхід до визначення конкуренції, як результату (стану ринку), за якого жоден з господарюючих суб’єктів не в змозі суттєво вплинути на загальні умови економічного обміну, тоді як – інший, сучасний підхід, пов’язаний з тлумаченням конкуренції як динамічного процесу [6, 27]. Дозволимо собі частково не погодитися з твердженням науковця, дотримуючись теоретичних досліджень Ф. Шерера [4, 403–418], базованих на одночасній взаємозалежності усіх елементів парадигми, що і забезпечує її динамічність. Відтак, ефективність ринкового механізму залежить від поведінки його учасників, яка,

своєю чергою, визначається структурою ринку, водночас впливаючи на її формування.

На нашу думку, парадигма “структура – поведінка – результат” не суперечить сучасним реаліям функціонування ринку перестраховання, для якого характерні монопольна влада декількох фірм та наявність певних бар’єрів, пов’язаних з обмеженнями для проникнення на ринок нових конкурентів та виходу існуючих учасників з ринку. Тобто за нинішніх умов вітчизняний ринок перестраховання представляє собою ринкову структуру олігополістичного типу, де незначна кількість учасників займає вагому нішу на ринку, вартість перестраховальних послуг контролює ціновий лідер, для окремих продуктів перестраховання істотна диференціація.

В кінці 80-х років ХХ століття у контексті застосування базової парадигми дослідження структури ринку відомий американський економіст М. Портер сформував аналітичний базис розроблення конкурентних стратегій, в основу якого поклав аналіз структури галузей і конкурентів на ринках [7]. Загальновідомою є його концепція структурного аналізу, а саме – методика дослідження п’яти основоположних конкурентних сил, притаманних певному ринкові та певній галузі: загроза входження на ринок нових фірм, загроза виникнення товарів чи послуг – замінників, спроможність покупців торгуватися, спроможність постачальників підвищувати ціни, інтенсивність конкуренції серед учасників. Ця методика – відправний момент для визначення специфічних конкурентних стратегій поведінки на ринку й аналізу ринкової позиції конкурентів. Саме М. Портер уперше показав, як використовувати різні типи ринкових сигналів поведінки компаній на ринку для подальшого аналізу діяльності конкурентів і формування бази для прийняття стратегічних рішень. Науковець зазначив, що для ана-

лізу конкуренції на ринках необхідно використовувати концепцію стратегічних груп та принципи бар'єрів мобільності поведінки, які перешкоджають зміні стратегічної позиції на відповідному ринку, а відповідно – чітко ідентифікувати структуру ринку за його основними інституціями та позиціонувати їх за певними параметрами [7, 37–150].

З погляду технології аналізу конкурентної боротьби за М. Портером, пропонуємо аналізувати структуру ринку перестрахування за такою послідовністю: дослідити бар'єри входження нових учасників на ринок, державне регулювання конкурентного середовища, визначити інтенсивність конкуренції серед компаній, ідентифікувати ринкову структуру та запропонувати її графічну інтерпретацію за позиціями учасників ринку.

До бар'єрів, які перешкоджають входженню перестраховальників і перестраховиків на вітчизняний ринок перестрахування належать:

- обмежена ємність ринку, характерна низькими фінансовими можливостями українських перестраховиків приймати на відповідальність великі за розмірами ризику;

- низька якість перестраховальних послуг, рівень репутації та кваліфікації українських перестраховиків, неефективна андеррайтерська політика;

- недосконале державне регулювання перестраховального ринку (ускладнений порядок реєстрації договорів; подвійне оподаткування страхових (перестраховальних) премій і т. д.);

- укладання договірних перестраховальних відносин на принципах взаємності, усталені ділові стосунки та неформальні відносини між учасниками.

Для оцінки ефективності конкуренції на вітчизняному ринку перестрахування важливим є виявлення наявності бар'єрів виходу із ринку. В сучасних реаліях страховики, виступаючи у ролі перестраховальників, ку-

пують перестраховальні послуги у перестраховиків-нерезидентів. Така перестраховальна практика характерна для українського ринку з низьким рівнем платоспроможності і фінансової стійкості його учасників, що пояснюється високим рівнем довіри до зарубіжних перестраховиків як гарантів забезпечення надійного перестраховального захисту при настанні катастрофічних збитків.

Держава як інституціональний регулятор конкурентних відносин на ринку перестрахування забезпечує конкурентоспроможність його учасників через ліцензійну і податкову політику, антимонопольне та страхове законодавства, інші нормативно-правові акти. Держава впливає на конкурентне середовище ринку перестрахування, сприяючи ефективності ринкового механізму.

Бар'єри входження нових компаній на ринок і виходу з нього, державне регулювання конкурентних відносин, кількість діючих учасників та стратегічна взаємодія між ними, ступінь концентрації ринку, диференціації перестраховальних послуг – це ті структурні чинники, які визначають рівень інтенсивності конкуренції на ринку перестрахування.

Із метою отримання і забезпечення конкурентної переваги на перестраховальному ринку й пошуку можливостей співпраці та кооперації з конкурентами для перестраховика доцільним є дослідження позиції конкурентів на ринку. Відповідно, перестраховик аналізує сильні й слабкі сторони конкурентів, визначає частку ринку, що їм належить, оцінює фінансовий потенціал перестраховиків-конкурентів та їх рейтинг за основними показниками перестрахової діяльності.

У ході аналізу структури інституційного середовища вітчизняного ринку перестрахування розробимо адаптований підхід до визначення його фірмової структури та сформуємо новітній інструментарій для її сегментування.

Для ідентифікації структури ринку перестраховання за його учасниками пропонуємо використовувати кластерний аналіз. Це метод багатомірного статистичного дослідження, суть якого полягає у впорядкуванні інституцій ринку в порівняно однорідні, схожі між собою групи. Фактично, в основу кластерного аналізу покладено класифікацію об'єктів дослідження за допомогою стандартних обчислювальних процедур. У результаті – утворюються кластери, групи схожих об'єктів. На відміну від інших методів, цей вид аналізу дає змогу класифікувати об'єкти не за однією ознакою, а за кількома одночасно. Для цього вводять відповідні показники, що характеризують певну міру близькості за всіма класифікаційними параметрами [8, 418–421].

Кластерний аналіз спрямований на ідентифікацію та одночасно формування структури в сукупностях досліджуваних об'єктів. У нашому дослідженні такими об'єктами служать учасники ринку перестраховання. Змінними для групування обрано показники страхових компаній, що характеризують їх перестрахову діяльність. Кластерний аналіз проводимо за допомогою засобів пакета програм STATISTICA 8.0, методом *k*-середніх на основі Евклідової відстані. Використання кластерного аналізу дасть нам змогу утворити однорідні групи на ринку перестраховання, до яких належатимуть страхові компанії, однакові за показниками перестрахової діяльності. Це, своєю чергою, посприє розподілу ринку на сегменти учасників та, відповідно, подоланню нерівномірності розподілу характеристик, що характерно для перестраховального ринку.

Схожу, але дещо спрощену ідею запропонувала А. Єрмошенко, яка вважає, що побудова карт стратегічних груп для страхових компаній (сукупність страховиків, котрі мають схожі конкурентні позиції стосовно обраних параметрів, наприклад, розмір стра-

хових резервів, власного капіталу, чистого прибутку, зароблених страхових платежів і т. д.) дасть змогу отримати графічну інтерпретацію розташування страхових компаній на страховому ринку залежно від параметрів, обраних для аналізу [9, 139–140]. При цьому основним призначенням карт стратегічних груп науковець вважає одержання структурованого відображення позиції страхової організації та її приналежність до тієї чи іншої групи. Однак побудова таких карт є умовною, оскільки у процесі їх формування не використовують відповідний інструментарій вимірювання міри схожості об'єктів, причому двовимірність карти обмежує міри схожості страховиків до двох ознак.

Такий недолік можна подолати лише за умови використання кластерного аналізу, який не обмежує кількість ознак групування і дає змогу оцінити результативність такого розбиття та отримати досконалу, оптимальну структуру ринку. Водночас, у кластерах не буде диференціації страхових компаній за обраними ознаками за рахунок мінімізації дисперсії ознак під час групування і, таким чином, буде подолано мультимодальність й асиметрію розподілу ознак.

У результаті нашого аналізу отримано сім кластерів, до яких належать перестраховики, подібні між собою за обраними ознаками. Змінними групування було обрано всі мультимодальні змінні з табл. 1, значення середніх характеристик у кластерах наведено у табл. 2, і ці значення суттєво відрізняються.

Виконавши кластерний аналіз методом *k*-середніх за допомогою засобів ПП STATISTICA 8.0, отримуємо 7 кластерів.

До *першого* кластеру за інтенсивністю перестрахової діяльності належать п'ять страхових компаній, діяльність яких характерна низьким розвитком перестраховання з перестраховальниками-нерезидентами (рис. 1).

Таблиця 1

Коефіцієнти попарної кореляції між характеристиками учасників ринку вхідного перестраховання*

	Отримані від резидентів перестраховальні премії	Отримані від нерезидентів перестраховальні премії	Перестраховальні премії	Перестраховальні виплати на користь резидентів	Перестраховальні виплати на користь нерезидентів	Перестраховальні виплати
Отримані від резидентів перестраховальні премії	1					
Отримані від нерезидентів перестраховальні премії	-0,007	1				
Перестраховальні премії	0,79	0,61	1			
Перестраховальні виплати на користь резидентів	0,1	-0,013	0,07	1		
Перестраховальні виплати на користь нерезидентів	-0,003	0,99	0,61	0,00	1	
Перестраховальні виплати	0,10	0,18	0,19	0,98	0,20	1

*Складено на основі даних страхового рейтингу "Insurance Top" за 12 місяців 2011 року.

Позначені жирним шрифтом кореляції значимі при $p < 0,05$ розмір вибірки $N=95$

Таблиця 2

Середні значення змінних групування за інтенсивністю перестрахової діяльності у кластерах*

	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	Кластер 4	Кластер 5	Кластер 6	Кластер 7
Перестраховальні премії, отримані від резидентів	16143,14	4812,2	49632,5	3615,1	0,00	1403,779	529492,6
Перестраховальні премії, отримані від нерезидентів	278,46	406144,2	943,1	1149,7	0,00	212,924	0,0
Перестраховальні виплати на користь резидентів	1585,94	517,0	1978,45	40102,5	14539	470,238	5257,6
Перестраховальні виплати на користь нерезидентів	54,20	8595,2	208,95	145,10	0,00	5,512	0,0

*Складено на основі даних страхового рейтингу "Insurance Top" за 12 місяців 2011 року.

Другий кластер містить лише компанію ЛЕММА, високою ефективністю у якій відзначається перестрахова діяльність із зарубіжними страховими компаніями; *третій* кластер – компанії АСКА і ВУСО, які успішно функціонують із середніми показниками на ринку внутрішнього і зовнішнього перестраховання, *четвертий* кластер – компанію ІНГО із збитковою перестраховою діяльністю із резидента-

ми; *п'ятий* – компанію АВАНТЕ, для якої характерний найнижчий розвиток перестраховання; *сьомий* кластер – компанію КРЕМЕНЬ з високим рівнем розвитку внутрішнього перестраховання.

Найчисельнішим є *шостий* кластер (рис. 2), до якого увійшло більшість учасників ринку перестраховання (83) за низькими показниками розвитку перестраховання.

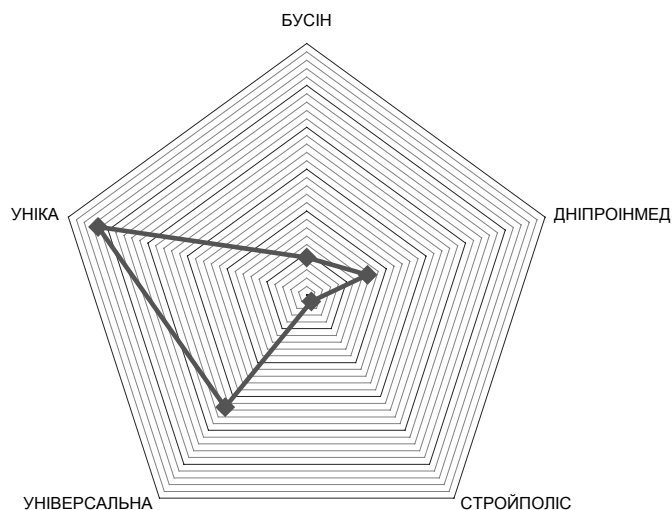

Рис. 1. Розташування страхових компаній за інтенсивністю перестрахової діяльності у першому кластері стосовно центру кластера

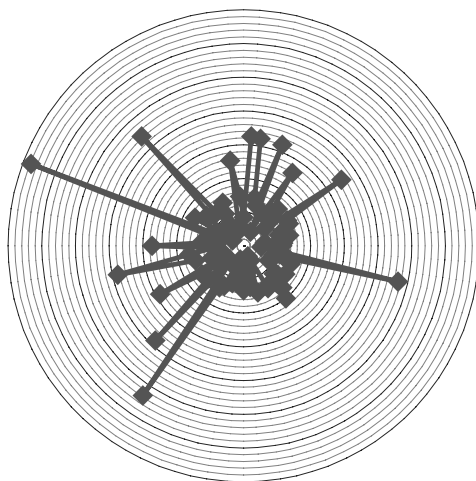

Рис. 2. Розташування страхових компаній за інтенсивністю перестрахової діяльності у шостому кластері стосовно центру кластера

Як видно з проведеного аналізу, кластери можна вважати стратегічними групами у розумінні М. Портера, тому архітектура кластерів відображає інституційну структуру ринку – в даному випадку вітчизняного ринку перестраховання. Схематично таку структуру ринку перестраховання, на верхньому рівні агрегування, можна зобразити

через відстань між кластерами, за умов, що кластер 1 вважатимемо геометричним центром цього ринку (рис. 3).

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що наведений авторський підхід до визначення інституційної структури ринку перестраховання за властивостями його учасників дає змогу ідентифікувати цю структуру і

Рис. 3. Графічна інтерпретація ринку перестрахування за результатами кластерного аналізу інтенсивності перестрахової діяльності

запропонувати графічну її інтерпретацію, що, своєю чергою, допомагає однозначно виявляти ринкову позицію будь-якої страхової компанії за обраними ознаками та її потенційних конкурентів.

З іншого боку, державні уповноважені організації можуть визначати інтенсивність і характер розподілу відповідних ознак (активів, гарантійного фонду, страхових виплат та ін., показників інтенсивності перестрахової діяльності), що сприятиме прийняттю обґрунтованих рішень стосовно регулювання подальшого розвитку ринку перестрахування та чіткій ідентифікації кожного його учасника за певними критеріями і належністю до конкретних стратегічних та конкурентних груп.

Література

1. Bain J. S. *Barriers to New Competition* / J. S. Bain. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1956. – 667 p.
2. Mason E. *Economic Concentration and the Monopoly Problem* / E. Mason. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1957. – 411 p.

3. Ієнатюк А. І. *Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання: моногр.* – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 465 с.

4. Шерер Ф., Росс Д. *Структура отраслевых рынков: Учеб.: Пер. с англ. под ред. Н. М. Розановой.* – М.: ИНФРА-М, 1997. – 698 с.

5. Хитер К. *Экономика отраслей и фирм: Учеб. пособ.: Пер. с англ.* – М.: Финансы и статистика, 2004. – 480 с.

6. Трохименко В. *Трансформація конкурентних відносин на ринку банківських послуг на сучасному етапі розвитку світової економіки // Конкуренція.* – 2011. – № 2. – С. 26–32.

7. Портер Е. Майкл. *Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов: Пер. с англ.* – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.

8. Опря А. Т. *Статистика (модульний варіант з програмованою формою контролю знань).* – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 448 с.

9. Єрмошенко А. *Механізм забезпечення фінансової безпеки страхових організацій: Дис. канд. екон. наук : 08.06.01.* – К., 2006. – 203 с.